

נסים אליקים

פירושי מנחם בן סרוק הספוגים בפירושי רש"י

שמו של מנחם בן סרוק מוזכר בפירושי רש"י למקרא 210 פעמים. ב- 170 מהם הביא רש"י מפירושיו בצינו את הפירושים בשמו של מנחם ועוד 30 פעם הוא מביא יחד עם דונש בן לברט כחולקים בפירושיהם של כמה מקראות.¹ בפירוש רש"י לתורה הוא מביא 21 פירושים בשם מנחם בן סרוק,² אך יש עוד הרבה מקומות בהם משתמש רש"י בפירושי מנחם מבלי להזכיר את שמו. פיליפאוסקי שהוציא לאור את מחברת מנחם³ העיר בהערותיו למחברת על עוד עשרים פירושי מנחם הספוגים בפירוש רש"י למקרא: ארבעה עשר על הניד⁴ ושישה על התורה:

1. **בר' כ"ד, כא:** "משתאה" בהשוואה למחברת מנחם "שא", הערה שטי"ז (עמ' 168).
2. **שמות כ"ח, כח:** "וירכסו" בהשוואה למחברת מנחם "רכס", הערה שי"א (עמ' 164).
3. **ויקרא א', טו:** "ונמצה דמו" בהשוואה למחברת מנחם "מץ", הערה רכ"ג (עמ' 119).
4. **ויקרא ט"ז, ד:** "ובמצנפת בד יצנוף" בהשוואה למח' מנחם "צנוף", הערה רפ"ט (עמ' 150).
5. **ויקרא י"ט, כח:** "וכתובת קעקע" בהשוואה למח' מנחם "קע", הערה רצ"ט (עמ' 157).
6. **ויקרא כ"ו, לט:** "ימקו" בהשוואה למח' "מקי", הערה רכ"ד (עמ' 119).

ברלינר, בליקוטיו שבסוף ספרו⁵ הצביע על שתי דוגמאות של פירושי מנחם הספוגים בפירושי רש"י על התורה: בראשית ל"ז, כה בהשוואה לפירוש רש"י במס' סנהדרין קה וכן: שמות כ"ג, ה בהשוואה לפירוש רש"י בתהלים י, יד. אך בהערותיו ובמקורות

1. רשימה עדכנית, ראה: יי אזואלוס, יחסו של רש"י למנחם בן סרוק בפירושו לתורה, טורא, אסופת מאמרי הגות ומחקר במחשבת ישראל, 4(1996), עמ' 73-85.
2. ראה הערה 1.
3. מחברת מנחם, מהדורת צ' פיליפאוסקי, לונדון ועדינבורג, התרי"ד 1854.
4. ואלה הם: שמו"ב י"ט, י; נדון; ישעי ט'; ד: סאון סאן; י"ט, ו: דללו; מ, י"ב: וכל בשלש; מ"ו, י"א: ע"ט; נחום ב, ד: פלדות; ג, ט"ו: התכבדי כילק; תהלים ט"ז, א: מכתם; נ"ח, ט: שבלול; קל"ט, ט"ז: גלמ; איוב כ"ו, ט: פרש"י; איכה א', ד: נוגות; עזרא ד', יב: יחיסו; ו', ב: אחמתא.
5. רש"י על התורה, מהדורת אי ברלינר, מהדורת תנינא, פרנקפורט א. מ, תרס"ה לקוטין, עמ' 430.

רש"י המלווים את פירוש רש"י במהדורתו, ציין עוד מפירושי מנחם בן סרוק⁶ הספוגים בפירושי רש"י:

בראשית ו', ג: לא ידון; כ"א, טז: כמטחוי קשת; כ"ד, כא: משתאה; כ"ה, כא: ויעתר; ל"ז, כה: נכאות; מ"ט, יז: שפיפון; מ"ט, כד: באיתן. מסכנות; ב', כד: נאקתם; ז', יא: נביאך; י"ב, יג: ופסחת; י"ד, ג: נבכים; כ"ג, ה: עזב תעזב עמו; כ"ח, כח: ויךסו.
ויקרא א', טו: ונמצה; א', טז: בנצתה; ב', יד: גרש כרמל; י"א, ג: גרה; י"ג, נה: פחתת; ט"ז, ד: יצנף; י"ט, כ: נחרפת; י"ט, כח: קעקע, כ', יח: הערה; כ"א, כ: מרוח אשך; כ"ו, לט: ימקו.
במדבר י"ג, לב: אנשי מדות; י"ט, טו: פתיל; כ"ה, ח: אל קבתה.
דברים ל"ב, יז: לא שערום; ל"ג, יט: ושפוני; ל"ג, כה: וכימך דבאך.

מירסקי⁷ עמד על שני תבחינים בולטים המוכיחים שאכן שיטת מנחם ופירושו ספוגים בפירושי רש"י יתר על מה שהוא גלוי לנו:
א. סדר פסוקי ההוכחה במחברת וברש"י.
ב. לשון וסגנון דומים במחברת וברש"י.

בתבחין הראשון הכוונה לחיבור פסוקים בסדר שאינו הסדר המקובל: תורה, נביאים וכתובים ובאותו חילוף סדר של הפסוקים נקט גם רש"י בפירושו, כמו במקומות הבאים:

1. רש"י לבמד' כ"ג, כב: "כתועפות" בהשוואה למחברת "עף", הששי.
2. רש"י לויק' א', טו: "ונמצה" בהשוואה למחברת "מץ", האחד.
3. רש"י לבראשית כ"ד, כ: "ותער" בהשוואה למחברת "ער", השני.
4. רש"י לבראשית ד', כב: "לוטש" בהשוואה למחברת "לטש".
5. רש"י לשמות ז', א: "נביאך" בהשוואה למחברת "נב" האחד.

בתבחין השני הכוונה לשימוש בלשון וסגנון שאינם שכיחים ברש"י, כגון במקומות הבאים:

1. רש"י לבמדבר כ"ג, כב: "לשון מעוז המה" בהשוואה למחברת "עף" הששי.
2. רש"י לבמדבר כ"ב, ג: "ויגר, לשון מורא" בהשוואה למחברת "גר" השלישי.
3. רש"י לויקרא י"א, ג: "ויתכן להיותו מגורת מים הנגרים" בהשוואה למחברת "גר" הששי.

6. בחלק מהפירושים רש"י נוקט עמדה כדונש בן לברט בניגוד למנחם, כגון: בראשית ל"ו, כד: ואיה ואנה; מ"ז, יג: ותלה; שמות י"ב, ט: נ"א; כ"ח, כח: ולא יח.
7. ראה א' מירסקי, רש"י ומחברת מנחם, יובל סיני ב', ירושלים תשמ"ז, עמ' תקע"ט-תקפ"ו.

בסיכום מאמרו הוא כותב: "ונמצא פירוש רש"י למקרא יש שהוא סמוך אל מחברת מנחם גם במקומות שאין רש"י מזכיר את שם המחברת. וכמה דרכים לרש"י בשביל להביא בפירושו את הפסוקים שמנחם מביא במחברת, אם לפי סדרם במקרא, אם לפי דמיון השמות שבפסוקים זה אל זה, ואם לפי סמיכותם במחברת, וכל הקודם במחברת קרוב לרש"י להביאו בפירושו...".

במאמר להלן נרצה לעמוד על שיטתו של רש"י על התורה בדבר אי איזכורו של מנחם בן סרוק על פירושו אותם הוא שאב מהמחברת וזאת לעומת פירושים אחרים אותם מביא בשם מנחם⁸. הנחותינו הן שרש"י אינו נוקב בשם מנחם על פירושו כאשר:

- א. רש"י לא מביא מחלוקת פרשנית והוא מאמץ את פירוש מנחם.
 - ב. הפירוש מצוי במחברת אך מקורו קדום יותר, בחז"ל או בתרגום.
 - ג. רש"י מכריע בדבר שמנחם התלבט בו.
 - ד. במקרים בהם רש"י מביא מחלוקת פרשנית ובכל זאת אינו מזכיר את מנחם על פירושו, הדבר נובע מ-:
 1. גרסאות שונות ברש"י.
 2. המילה המתפרשת היא רב-מובנית בהקשרה.
- נעבור עתה ונפרט את הדברים:

א. רש"י לא מביא מחלוקת פרשנית והוא מאמץ את פירוש מנחם

כדרכו של רש"י, הוא מביא הרבה פירושים מבלי לציין מקורותיהם ושם אומרם⁹. הדבר נובע מכך שרש"י רואה בפירושים אלו פשוטם של מקראות שהוא הגיע אליהם בכוחות עצמו או שאימצם ממנחם עד כדי היותם יצירת רוחו, כי בתהליך הלמידה נראה לרש"י שזהו גילוי הפרשני ואינו מתאמץ לזכור ממי שמע או קרא את הביאור¹⁰.

להלן נציין דוגמא אחת מכל חומש:

1. **בראשית ל"א, לו:** "...וען יעקב ויאמר ללבן: מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי". רש"י: "דלקת, רדפת כמו: על ההרים ללקונו" (איכה ד', יט), "מללוק את הפלשתיים" (שמו"א י"ז, כג).

מחברת מנחם "דלק" (עמ' 64): "דלק, השני "כי דלקת אחרי" (בר' ל"א, לו), "על

8. ראה: ני אליקים, מחברת מנחם בן סרוק כמקור בלשני לפירוש רש"י לתורה. בהדפסה.
9. ראה: ני אליקים, דרכו הפרשנית של רש"י עפ"י פירושו לתורה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 101-132.
10. הדברים אמורים גם לגבי הבאת פירושים כפולים במקרים בהם לא מציין זאת כמחלוקת.
11. ראה: אי טויטו, ר' חיים בן עטר ופירושו אור החיים על התורה, ירושלים תשמ"ב, עמ' 134, וכן: פי סנדלר, "על חדש וישן בפרשנות", בית מקרא, כסלו תשל"א, חוברת מ"ד.

ההרים דלקונו" (איכה ד', יט), "מדלוק אחרי פלשתים" (שמו"א י"ז, כג), ענין רדיפה המה".

פירושו של רש"י והמקורות עליהם הסתמך הם אלה שהביא מנחם במחברתו ואף באותו סדר, בניגוד לסדרם במקרא ומזה ברור שרש"י שאב פירושו ממנחם ולא הזכיר שמו.

2. שמות כ"ח, כת: "וירכסו את החשן מטבעותיו..."

רש"י: "וירכסו, לשון חיבור וכן 'מרוכסי איש' (תהלים ל"א, כלא), חיבורי חזלי רשעים וכן 'והרכסו לבקעה' (ישעי' מ', ז), הריס הסמוכים זה לזה שאי אפשר לילד לניח שזיניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתו, הגי' זקופה ועמוקה, יהיו לבקעת מישור ונחה לילך..."

מחברת מנחם "רכס" (עמ' 164): רכס, ויהרכסים לבקעה' (ישעי' מ', ד), 'מרוכסי אישי' (תהי' ל"א, כא), 'וירכסו את החשן' (שמות כ"ח, כח) כמשמעו¹¹. רש"י פירש את השורש "רכס" לשון חיבור והביא אותם מקורות שיש במחברת ובאותו סדר בשונה לסדרם במקרא.

3. ויקרא א', טו: "והקריבו הכהן אל המזבח... ונמצה דמו על קיר המזבח".

רש"י: "ונמלכה דמו, לשון 'מיץ אפיס' (משלי ל', לג), 'כי אפס המד' (ישעי' ט"ז, ז) כוזב בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמלך ויורד".

מחי מנחם, "מץ" עמ' 118-119: "האחד, 'כי מיץ חלב יוציא חמאה' (משלי ל', לג), 'כי אפס המץ' (ישעי' ט"ז, ד), 'למען תמצוי' (שם ס"ו, יא), 'ונמצה דמו' (ויקי' א', טו), 'וימצואו בני אהרון' (שם ט', יב), 'והשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח' (שם ה', ט), לשון שחיטה (=שחיטה) המה".

רש"י פירש כמנחם ומביא רק שני מקורות ממכלול הפסוקים שחיבר מנחם במחברתו ושוב באותו סדר שבמחברת בניגוד לסדרם במקרא. רש"י מסתפק במקור אחד מכל ספר, הן מישעיה והן מחומש ויקרא כאשר בפירושו לויקי' ט', יב: "וימצואו" הוא חולק על מנחם ופירושו מלשון הושטה, בשאר המקורות הוא פירש לשון מיצוי ושחיטה.

4. במדבר כ"ב, ג: "...ויגר מואב מפני בני ישראל".

רש"י: "ויגר מואב, לשון מולא, כמו 'גורו לכס' (איוב י"ט, כט)".

מחי מנחם "גר" השלישי עמ' 59: "השלישי, 'גורו לכם מפני חרבי' (איוב י"ט, כט), 'ויגורו אתם אביא להם' (ישעי' ס"ו, ד), 'לא תגורו מפני אישי' (דב' א', יז), 'מגור מסביבי'

¹¹ וכן פרש רש"י גם בישעיה מזד וכן בתהלים לא כא בלי להזכיר את שם מנחם.

(ירמי' ו', כה), 'מגורת רשעי' (משלי י', כד), 'כי יגרתני' (דבי ט', יט), 'ישד רשעים יגרם' (משלי כ"א, ז), 'ויגר מואבי' (במד' כ"ב, ג), 'מתגרת ידך' (תהי' ל"ט, יא), 'יגרתני כל עצבתי' (איוב ט', כח), 'משותו יגורו אליסי' (שם י"א, יז) - לשון מורא המה".

ממכלול כל המובאות בחר רש"י רק בדוגמא אחת שמופיעה בראש רשימת המקורות מספר איוב. כמו-כן השימוש באותה לשון שבמחברת "לשון מורא" מצביעים על כך שרש"י שאב או נשען על המחברת.

5. דברים א', כז: "ותרגנו באהליכם..."

רש"י: "ותרגנו, לשון הרע, וכן 'דברי נרגו' (משלי י"ח, ט), 'אדם המוליא ליצה', מח' מנחם, 'רגן' עמ' 162: 'רגן, 'דברי נרגו' כמתלהמיים' (משלי י"ח, ח), וכן 'ותרגנו באהליכם' (דבי א', כז), 'ורוגנים ילמדו לקחי' (ישעי' כ"ט, כד)".
 רש"י בחר בדוגמא מספר משלי י"ח, ח שהיא הדוגמא הראשונה במחברת למרות שיכול היה להביא פסוק מוקדם יותר מישעי' כ"ט, כד¹².

ב. הפירוש מצוי גם במחברת אך מקורו קדום יותר ומצוי בחז"ל או בתרגום אונקלוס

כשהפירוש נמצא במקורות קדומים למנחם גם אם רש"י הסתכל במחברת ובחיבורי פסוקיו הוא מביא את הפירוש ללא שם אומר.

דוגמה לפירוש חז"ל

בראשית כ"ד, כ: "ותער כדה אל השקת..."

רש"י: "ותער, לשון נפילה, והרצה יש בלשון המשנה: "המערה מכלי אל כלי" (טהרות ד', ז), ובמקרא יש לו דומה: "אל תער נפשו" (תהי' קמ"א, ט) "אשר הערה למות נפשו" (ישעי' נ"ג, יב)".

מח' מנחם "ער" עמ' 137: "ער השני, ותער כדה אל השוקתי' (ברי' כ"ד, כ), 'אל תער נפשי' (תהלים קמ"א, ח), 'תחת אשר הערה למות נפשו' (ישעי' נ"ג, יב), 'כמעד איש וליות' (מל"א ז', לו)¹³.

12. דוגמאות נוספות ראה רש"י ל: ויקי' י"ט, כח: קעקע; שמות כ"גה: עזב תעזב; שמות ה', ג: פן יפגענו; שמות ל"ג, כב: בנקרת הצור; במד' ל', ו: ואם הניא; שמות ל"א, ה: ובחרשת; במד' י"א, לא: ויגו; בראשית ד', כב: לוטש; דברים כ"ח, כב: ובקדחת; דבי כ"ח, טג: ונסחתם; שמות א', טו: על האבנים; שמות ג', ב: בלבת אש; שמות ב', כד: נאקתם; ברי' ו', ג: לא ידון; שמות י"ד, ג: נבוכים; ויקרא ב', יד: גרש כרמל; ויקרא י"א, ג: גרה; י"ג, נה: פחתת; י"ט, כ: נחרפת; כ"י, י"ח: הערה; במד' י"ג, לב: אנשי מדות; כ"ה, ח: קבתה.

13. רש"י חולק על פירושו של מנחם לפסוק ממל"א ז', לו.

מכיוון שגם חז"ל פירשו את שורש "ערה" ששתי אותיות היסוד הקבועות בו "ערי" ולמרות שרש"י ראה את המחברת ואף הסתמך על פסוקי מנחם כפי הסדר במחבי בניגוד לסדרם במקרא ומכיוון שהוא מאמץ את הפירוש, אין רש"י רואה צורך לציין מי פרש כך.

דוגמה לפירוש מתרגום אונקלוס

ויקרא כ"א, כ: "או גבן או דק... או מרוח אשך".
רש"י: "מרוח אשך, לפי התרגום: מריס פחדין, שפחדיו מרוסקין, שזליים שלו כמותין פחדין, כמו: 'גילי פחדיו יסולגו' (איוב מ, יז)".
מח' מנחם, "פחד" (עמ' 141): "השני, 'גילי פחדיו יסולגו' (איוב מ, יז) ודמיונו בלשון ארמית: 'מריס פחדין', תרגום מרוח אשך" (ויקרא כ"א, כ).
הדמיון בין פירוש רש"י לזה של מנחם בולט לעין בהשענם שניהם על אותו פסוק מקראי ובעיקר על תרגום אונקלוס מכיוון שאונקלוס קדם ורש"י מקבל את פירושו, אין רש"י נוהג לקרוא על פירוש כזה את שם אומרו.

ג. רש"י מכריע בדבר שמנחם מתלבט בו

כאשר מנחם מתלבט במחברתו בקביעת אטימולוגיה של תיבה ולעומתו רש"י מכריע בספקו של מנחם, אין רש"י קורא את שם מנחם על הפירוש. נסתפק בדוגמה אחרת:

בראשית מ"ט, יז: "יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי אורח...".
רש"י: "שפיפן, הוא נחש, ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושא, כמו ולתם תשופנו עקב" (בר' ג, טו)."

מח' מנחם "שף" (עמ' 178): "האחד, 'הוא יושפך ראש ואתה תשופנו עקבי' (בר' ג, ט), 'אשר בשערה יושפנו' (איוב ט', יז), 'וישפו עצמותיו לא ראוי (שם ל"ג, כא), ויתכן להיות מגזרתם 'יילך שפי' (במד' כ"ג, ג), וגם יתכן להיות מגזרתם 'שפיפן עלי ארץ' (בר' מ"ט, יז), ונקרא שמו על עניין מפעלו: 'ואתה תשופנו עקב', ונראה הפתרון ראוי ונכון היטב, אבל לא יוכל כל פותר וכל יודע פשר אשר איננו משיג מחקרי הלשון לדעת אם על אודות מפעלו נקרא שפיפן או הוא שמו כמו נחש וצפעון ושרף אשר לא יורו לקרבת מפעלם, לא יוכל למצוא תכונת היסוד כי נעלם".

כנגד מנחם המתלבט אם שפיפון נקרא כך ע"ש פעולת הנשיפה כמין שריקה הקודמת לנשיכתו הרי שרש"י קובע ללא היסוד "ואומר אני שקרוי כן ע"ש שהוא נושא".

מקראות נוספים שמנחם חיבר יחד פורשו לפי רש"י במשמעות אחרת: יושפנו (איוב ט', יז) - לשון כתיבה; יושפו עצמותיו (שם ל"ג, כא), לשון ניתוק ממקומו; יילך שפי' (במד' כ"ג, ג) לשון יחידי וכולם מבוססים על ת"א.

ד. מקרים בהם רש"י מביא מחלוקת ובכל זאת אינו מזכיר שם מנחם על פירושו

כאשר אנו נתקלים בחריגויות משיטתו של רש"י שצויינה לעיל ורש"י כן מביא מחלוקת בפירושו ובכל זאת אינו מזכיר את שם מנחם על פירושו¹⁴, הדבר נובע:

1. מגרסאות שונות ברש"י.
2. מילה שמשמעה רב-מובני בהקשרה.

גרסאות שונות ברש"י

נסתפק בדוגמה אחת:

בראשית כ"ד, כא: "והאיש משתאה לה מחריש לדעת..."

רש"י: "משתאה, לשון שאיה, כמו 'שאו ערים', 'תשאה שממה', 'תשתאה משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להכלים... אף כאן משתאה מגזרת 'תשאה', וכשם שאתה מולא לשון משומם באלם נבהל ונאלם ובעל מחשבות, כמו 'על יומו נשמו אחרונים' ואיוב י"ח, כ, 'שמו שמים', 'אשתומם כשעה חלא', כך תפרש לשון שאיה באלם זהול ובעל מחשבות".

ואונקלוס תרגם: לשון שהייה: "וגברא שהיי" - שוהה ועומד במקום אחד לראות.

מחי' מנחם "שא" (עמ' 168): "השני, 'אם שאו ערים' (ישעי' ו', יא), 'והאדמה תשאה שממה' (שם, שם), 'ושאיה יכת שיעי' (ישעי' כ"ד, יב), 'והאיש משתאה לה' (ברי' כ"ד, כא)".

השוואת דברי רש"י למחברת מצביעה בעליל שרש"י נשען על דברי מנחם וזאת עפ"י אותם פסוקי תמיכה המשותפים לפי סדרם במחברת וברש"י. לפי הנוסח של דברי רש"י המצוטט לעיל, הובאה גם דעת אונקלוס לפי המיתודולוגיה הנקוטה ביד רש"י שבמקום שיש מחלוקת פרשנית יש לנקוב את שם הפרשן על פירושו ולא כך במקרה דנן!¹⁵

התשובה היא שבמקור פירוש רש"י לדבור מתחיל זה לא הובאה דעת אונקלוס ונותרה איפוא רק דעת מנחם, אותה אימץ רש"י ומכאן שאין מחלוקת¹⁶ על כן כדרכו, אין רש"י נוקב בשמו של מנחם על פירוש זה.

14. על שיטתו של רש"י בהבאת מחלוקת פרשנית בה מעורב מנחם, ראה מאמרי: מחברת מנחם בן סרוק כמקור בלשני לפירושי רש"י לתורה (בהדפסה).

15. ראה הערה קודמת.

16. ראה: רש"י על התורה, מהדורת ברלינר לפסוקנו הערה ו'.

פירושים דומים פרש רש"י גם לישעי' ז', יא: שאו תשאה; איוב י"ח, כ: נשמו אחרונים, ישעי' כ"ד, יב: 'ושאיה יכת שיעי' ויש להעיר: אדם הנבהל ונעלם ומעמיק במחשבותיו הרי הוא כגלמוד, מנותק מסביבתו.

המילה המתפרשת היא רב-מובנית בהקשרה

יש ורש"י מביא בפירושו שתי דעות מבלי לצייןם כמחלוקת, בכך הוא רוצה לציין את רב-המובניות באותו פסוק בבחינת: "אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי" או כדברי הגמרא: "מקרא אחד יוצא לכמה טעמים" (סנהדרין לד, ע"ב), במקרה כזה, אין רש"י מזכיר שמות של בעלי הדעות כי הרי זו לא מחלוקת. נסתפק בדוגמה אחת:

שמות ל"ב, ד: "ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה...".
רש"י: "ויצר אותו בחרט, יש לתרגמו בשני פנים, האחד: ויצר - לשון קשירה, בחרט - לשון קולר, כמו: 'המתפחות והמריטים' (ישעי' ג', כג), ויצר ככרס כסף בשני מריטים' (מל"ב ה', כג), והשני 'ויצר' - לשון לורה, בחרט - כלי אומנות הלוטפין שמולטין ומותכין זו לזות כזה כעט קופר המורת (המורט) אומיות בלוחות ופנקסין, כמו: וכתוב עליו בחרט אנושי' (ישעי' ח', א), וזהו שתרנס אונקלוס: "ולר יתיה בזופא", לשון צוף הוא כלי אומנות שמולטין זו בזהב אומיות ושקלים ומזייפין על ידו חותמות".

מח' מנחם "חרט" (עמ' 94): "השני, ויצר אותו בחרט" (שמות ל"ב, ד), ענינו יורה עליו: חרט וחרוש וחרות, קרובי ענין הם".

מח' מנחם "צר" (עמ' 152): "השני, ויצר אותו בחרט" (שמות ל"ב, ד), וצורם בבלות שאולי (תהי מ"ט, טו) ויצר אמר ליצרו (ישעי' כ"ט, טז), כחומר ביד היוצרי (ירמי' י"ח, ד), ויצרי כצל כלם (איוב י"ז, ז).

עפ"י דבריו אלה של מנחם במחברתו, דעתו היא שהפועל "ויצר" הוא משורש "יצר", כשאותיות היסוד הקבועות בו הן "צר" ומכאן ש"חרט" הוא כלי אמנות. פירוש זה הוא אלטרנטיבה שנייה ברש"י. לעומת הפירוש הראשון ברש"י הגוזר את "ויצר" משורש "צרר" ומכאן ש"חרט" הוא סודר.

אם מחלוקת פרשנית לפנינו, מדוע חרג רש"י משיטתו ולא ציין את שם מנחם על פירושו השני? סביר להניח שרש"י מאמץ את שני הפירושים כאפשריים בו זמנית לפסוקנו מבלי לראות זאת כמחלוקת בין שתי דעות שרק אחת מהן באה בתשבון ועל כן כשיטתו, במקרים כאלה שהפסוק הוא רב-מובני אינו מציין שם בעלי הדעות על פירושיהם¹⁷.

כללו של דבר, רש"י ספג הרבה מפירושי מנחם בתוך פירוש לתורה. יש הנוקב את שמו של מנחם עליהם ויש שנבלעו בפירושו ללא ציון מקורם מהמחברת, הדבר נבע

17. ראה בספרי, שיטתו הפרשנית של רש"י עפ"י פירושו לתורה, ירושלים תשנ"ה עמ' 33-44.

מהזדהות עם פירושים אלו עד כדי הפיכתם לפרי רוחו או שמקורם קדם למנחם, מתרגומים או מחז"ל.

כמו כן, כשמנחם התלבט בחיבוריו במחברת וממילא בפירושה של מילה, בא רש"י והכריע והביא פירוש זה כפירוש.

אם בכל זאת, מצאנו פירושים כפולים ברש"י ללא ציון מנחם על פירושו נבע הדבר משינוי בגרסאות ברש"י או באימוץ שני הפירושים שבפירוש הכפול בהנחה שהתורה התכוונה לשני הפירושים גם יחד בבחינת "אחת דבר אליקים שנים זו שמעתי".